

Олена Курганова,

кандидат філологічних наук, науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ 03039 Україна
e-mail: olena.kurganova@gmail.com
тел.: (044)288-13-85

**УКРАЇНСЬКА ДЕСКРИПТИВНА ПОЕЗІЯ
У КИРИЛИЧНИХ ВИДАННЯХ XVII–XVIII ст.
ІЗ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У статті представлено дескриптивні вірші до книжкових гравюр, зафіксовані у примірниках кириличних стародруків із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Аналіз наявних бібліографічних даних свідчить, що в НБУВ зберігається переважна більшість зразків цього жанру. Підкреслено високу продуктивність дескриптивних віршів у складі київських, львівських та почаївських видань. Виявлені тексти є джерельною базою для укладання антології української поезії XVII–XVIII ст.

Ключові слова: дескриптивна поезія, епіграма, література бароко, кириличні стародруки, фонд НБУВ.

Українську кириличну книгу XVII–XVIII ст. вирізняє багатство та різноманітність орнаментики, покликаної увиразнювати ідейний зміст видання. Одним із характерних елементів художнього оформлення українських стародруків цього періоду стали книжкові гравюри, сюжети яких ілюстрували загальну тему видання чи його структурної частини. В багатьох випадках такі гравюри супроводжувалися віршованими підписами, що вербалізували зображені сюжети. Це явище цікаве як для книгознавця, так і для філолога. Вірші під гравюрами демонструють типову для української книжкової культури доби Бароко взаємодію графічного та вербального образу в побудові художньої структури книги. Тексти такого типу є зразками староукраїнської літературної мови, а однотипність їх формальних ознак свідчить про належність до однієї жанрової моделі, яка функціонувала як доповнення до книжкової ілюстрації.

В літературознавчих працях поетичні тексти, що супроводжують зображення (зокрема й книжкові гравюри), відносять до «емблематичної» поезії [12, с. 192; 3, с. 146; 2, с. 367]. Різновидом цього жанру традиційно вважаються і гербові (геральдичні) вірші, надруковані під гравюрами із зображенням родових гербів меценатів видання [12, с. 225; 4, с. 256; 2, с. 368]. У передмові до антології української поезії середини XVII ст. В. Кречетень поряд із геральдичними виділяє в окремий жанр «deskриптивні вірші», під яким розуміє надмогильні написи (епітафії) чи написи, в яких розкривається зміст ікон та книжкових ілюстрацій, воздається хвала зображеним на них особам або пояснюються зображені сюжети [4, с. 257]. Разом із геральдичною поезією В. Кречетень зараховує ці два жанри до різновидів панегіричної епіграми [4, с. 256]. У огляді поетичних жанрів XVII ст., оформленому у вигляді автореферату докторської дисертації, В. Кречетень побіжно згадує жанр «deskриптивних віршів» як різновид епіграми, але звужує його значення до «написів до зображень різних постатей християнського Олімпу та сцен євангельської історії» [5, с. 19]. Вжитий в такому значенні термін «deskриптивна поезія» найбільш влучно означає той масив віршів, які ми пропонуємо до представлення в нашому дослідженні: короткі (в основному – від двох до восьми рядків) поетичні тексти під гравюрами з іконічними зображеннями Бога, Богородиці, ангельських сил та святих, надруковані у складі кириличних стародруків XVII–XVIII ст. Поза межами нашої статті залишаються геральдичні вірші, розглянуті в іншій публікації [6], а також цикли deskриптивних епіграм із видань Патерика Печерського та емблематичного збірника «Іфіка ієрополітика». Їхньому аналізу буде присвячено окремі розвідки.

Мета цієї статті – реактуалізація малодослідженого масиву текстів української deskриптивної поезії, що збереглися у примірниках кириличних стародруків XVII–XVIII ст. із фонду НБУВ. Українська deskриптивна поезія на сьогодні є одним із найменш вивчених жанрів давньої української літератури. В оглядах поезії Д. Чижевського, І. Ісиченка, Б. Криси, М. Сулими та ін. ці тексти не виділяються в окремий жанр і згадуються лише побіжно. Це пояснюється насамперед специфікою функціонування deskриптивної поезії як доповнення до книжкової гравюри, що є елементом художнього оформлення видання. Природно, що такі вірші увійшли в науковий обіг завдяки детальним приміткам до бібліографічних описів, поданим у каталогах кириличних стародруків кінця XIX–XXI ст. Зокрема, у каталозі О. Родоського 1891 р., укладеному на матеріалі фондів Санкт-

Петербурзької духовної академії [8], описи відповідних українських видань (в основному – друкарні Києво-Печерської лаври) доповнено не лише інформацією про вірші, надруковані у їх складі, але й повнотекстовими цитатами цих віршів. Загалом у каталозі О. Родоського налічується понад 50 повнотекстових цитат українських deskриптивних віршів, що робить його цінним джерелом вивчення української книжкової поезії XVII–XVIII ст. Каталоги фондів Віленської публічної бібліотеки О. Миловидова 1908 р. [7] та фондів «Церковного музею» І. Свенціцького 1908 р. [9] фіксують наявність віршованих підписів під книжковими гравюрами переважно у виданнях друкарень Львівського братства, Києво-Печерської лаври та Почаївського монастиря. У структурі бібліографічного опису в цих каталогах передбачено вказування сюжету гравюри, яку супроводжує вірш, та обсягу вірша (кількості строф). Повнотекстові цитати та відомості про окремі вірші наведено також у книгознавчих розвідках Ф. Титова, присвячених огляду видань друкарні Києво-Печерської лаври: «Типография Киево-Печерской Лавры: Исторический очерк (1606–1616–1916 гг.» (1916), окремим томом до якої вийшли «Приложенія», згодом перевидані під назвою «Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVII вв.: всебірка передмов до українських стародруків» (1924). 3 30-х рр. XX ст., в силу історичних обставин, дослідження українських стародруків загалом (і deskриптивної поезії зокрема) призупиняються на декілька десятиліть. Досить лаконічні, але вартісні зауваження щодо віршів, особливо тих, які не згадувалися попередніми бібліографами, містяться в каталозі українських стародруків із фондів Російської державної бібліотеки (на той час – Державної бібліотеки імені В. І. Леніна), випуски якого публікувалися протягом 1976–1990 рр. [10]. У зведеному каталозі українських стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» (1981–1984 рр.) інформація про вірші подана лише в описах до видань, що увійшли до складу першого тому (період з 1574 по 1700 рр.) [1]. Тут дані про виявлені deskриптивні вірші (не лише в кириличних, але й в латиношрифтичних виданнях) передбачають вказування сюжету гравюри, яка супроводжується віршем, сторінки, мови вірша. Крім того, до віршів, зафіксованих у виданнях кінця XVI – початку XVII ст., подано посилання на джерела їх повнотекстової публікації.

У кожному із перелічених каталогів масив виявлених текстів deskриптивної поезії обмежений конкретним бібліотечним фондом та / або, у випадку каталогу Я. Запаса та Я. Ісаєвича, часовим періодом. До

того ж, наявні дані не завжди є точними, оскільки жодне з бібліографічних джерел не ставило завдання послідовної фіксації віршів, введених до складу стародрукованого видання. Тому бібліографічною базою для дослідження описаних віршів у структурі українських кирилических стародруків є сукупність згаданих каталогів.

За приблизними підрахунками в наявних бібліографічних джерелах згадується близько 100 поетичних текстів, що використовувались як вербальне доповнення до книжкових гравюр в українських виданнях XVII–XVIII ст. Найбільше описаних віршів зафіксовано у виданнях друкарні Києво-Печерської лаври (67) та Почаївського монастиря (26). Низку віршів також виявлено у виданнях друкарні Львівського братства (9). Визначення точної кількості наразі неможливо, оскільки відсутність у бібліографічних описах назви вірша не дає змоги встановити факти повторного використання однакових текстів у різних виданнях. Лише безпосередня робота з джерелами – примірниками видань, що містяться у різних бібліотечних фондах – дозволить встановити реальну кількість зразків цього жанру, що збереглася до нашого часу.

У примірниках НБУВ як одного із найбільших в Україні фондотримувачів кирилических стародруків ми зафіксували 95 текстів описаних віршів, частина з яких не згадана в бібліографії. Майже третина із виявлених віршів (25 текстів) по кілька разів перевидавалися, інколи навіть у книгах різних друкарень. У фонді НБУВ не представлено близько десятка з тих видань, у яких, за бібліографією, містяться описані вірші. Однак і той масив текстів, які вдалося зафіксувати, становить переважну більшість зразків цього поетичного жанру.

Тематичне різноманіття описаних віршів пов'язане із функцією вираження художньої структури книги ілюстративним компонентом. Гравюри із віршами розміщувалися, як правило, на звороті титульного аркуша, перед основним текстом видання чи його структурною частиною. Зображений на гравюрі образ автора видання, молитовного адресата чи центральний образ тексту ставав предметом оспівування у вірші. У такий спосіб кожен текст описаного вірша адресовано певному адресату – центральному образу відповідної книжкової гравюри. Узагальнюючи образи адресатів усі виявлені тексти описаних віршів можна розподілити на чотири основні групи: I) Трійця; II) ангельські сили; III) Богородиця; IV) святі.

У групі текстів, адресованих Трійці, відокремлюються дві підгрупи, що

відповідають окремим її іпостасям: 1) Святий Дух; 2) Ісус Христос¹. Підгрупа поезій, звернених до Ісуса Христа, є найбільш численною. Її формують тексти 31 вірша, що, залежно від сюжету книжкової гравюри, розподіляються за такими підтемами: «Творення світу», «Христос на руках Богородиці», «Навчання в храмі», «Хрещення», «Страсті», «Розп'яття», «гроб Господній та Воскресіння». Гравюри із зафіксованими віршами містяться переважно на зворотах титульних аркушів та перед текстовою частиною видання, ілюструючи відповідну тему богослужбового тексту.

У групі поезій, адресованих ангельським силам, зібрано вірші до ангела-охоронця та собору ангельських сил на чолі з архистратигом Михаїлом.

Вірші, адресовані Богородиці, є другою за чисельністю групою, до якої входять 30 текстів. Сюжети відповідних книжкових гравюр визначають такі підтеми зафіксованих віршів: «Благовіщення», «Богородиця з немовлям», «Страждання», «Успіння». Найчисельнішою тут є група віршів, що об'єднує тему Успіння, оскільки цей іконописний сюжет відіграв роль емблеми друкарень Львівського братства та Києво-Печерської лаври. Такі тексти розміщуються на звороті титульних аркушів видань, супроводжуючи зображення Успіння. Причому гравюру Успіння в межах однієї друкарні надруковано з однієї дошки, а текст вірша здебільшого варіюється. В нашому матеріалі представлено 7 варіантів вірша до «емблеми» друкарні Києво-Печерської лаври та 3 варіанти вірша на зворотах титулів видань Львівського братства².

Четверта група описаних поезій, адресованих образам святих, об'єднує вірші до гравюр, що змальовують збірні образи: 1) апостолів; 2) всіх святих; 3) святих Києво-Печерської лаври. Також сюди належать тексти, адресовані образам окремих святих, зокрема: св. Варвара, Василій Великий, цар Давид, Іоанн Дамаскін, Іоанн Златоуст, Іоанн Хреститель, св. Миколай, апостоли Петро і Павло. Вірші такої тематики в структурі видання трапляються у двох позиціях: як супровід до фронтисписної гравюри перед основним текстом або перед однією із структурних частин видання. Основний текст видання, як правило, виділяється гравюрою, що виражає центральний для тексту видання образ автора або адресата. У досліджуваному матеріалі фіксуємо вірші під зображенням Каліста (Євангеліє учительне), царя Давида (Псалтир), Іоанна Дамаскіна

¹ Серед досліджуваного матеріалу не виявлено віршів, адресованих Богові-Отцю як окремій іпостасі Святої Трійці.

² У виданнях львівського братства також поширені геральдичні вірші на герб міста Львова.

(Ірмологіон та Октоїх), Іоанна Златоуста і Василя Великого (Службеник). Образи решти святих, до яких звернено вірші, зображено на гравюрах перед текстами акафістів, молитов та служб.

Також у примірниках видань Псалтиря друкарні Києво-Печерської лаври фіксуємо два варіанти вірша до сюжетної гравюри «Перехід Ізраїлю через Червоне море», що ілюструє текстову частину видань. Ці вірші не належать до жодної з вищенаведених тематичних категорій, але є типовими зразками жанру української дескриптивної поезії.

Аналіз бібліографічних джерел та значного масиву першодруків дескриптивної поезії, виявленої у фонді НБУВ, дає змогу простежити хронологічні рамки побутування досліджуваного явища.

Найбільш ранній із зафіксованих у бібліографії вірш, що супроводжує книжкову гравюру, – восьмирядкова епіграма Павла Домжива-Лютковича «Для креста тым завше всрных забивано»³. Її текст надруковано навколо зображенням хреста на звороті титулу «Собрания вкратце словес от божественного писания» (Угорці, 1618). У вірші присутні ті ознаки, які лягли в основу жанру дескриптивної епіграми: лаконічність, апеляція до центрального образу зображення, відповідність змісту видання. Наступним зразком жанру, судячи з бібліографії, є вірш Тарасія Земки під гравюрою Успіння з Києво-печерських Акафістів 1625 р. Ця чотирирядкова епіграма супроводжує сюжетну гравюру, яка увиразнює текст акафісту Успінню. Але за змістом вона близька і до жанру поетичної передмови, оскільки вводить образ автора-учасника видавничого процесу. В тексті епіграми Тарасій Земка позиціонує себе як коректор акафісту і просить заступництва в Богородиці за свою сумлінну працю: «Успенію акасіст, Чистая, твоему / Пріими своих молебник, а труда моему, / Въ исправенью, Ісуса, najbliżшая мати, / Ублаганьем за грехи рач поветовати» [11, с. 344]. Докорінно іншу структуру має чотирирядкова епіграма «Пречистая Ісуса на руку носящи» під зображенням Богородиці з предстоящими Антонієм та Феодосієм Печерськими, яку укладачі антології української поезії кінця XVI – першої половини XVII ст. фіксують в одному з примірників Києво-Печерських Акафістів 1629 р. бібліотеки ім. М. С. Салтикова-Щедрина (зараз – Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі) [11, с. 399]. Цей текст згадує В. Отроковський у дослідженні про творчість Тарасія Земки⁴.

³ Повний текст опубліковано в антології української поезії [11, с. 222].

⁴ Отроковський В. М. Тарасий Земка, южнорусский литературный деятель XVII в. // Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук. Т. 96, № 2, 1921.

Однак інші бібліографічні джерела не фіксують вірша у Акафістах 1629 р.⁵, але наводять його як доповнення до книжкової гравюри з аналогічним сюжетом у виданні Требника 1652 р. За формальними ознаками вказаний вірш відрізняється від відомих на сьогодні поезій Тарасія Земки, тому достовірність встановленого авторства та автентичність аркуша з його текстом у складі примірника Акафістів 1629 р. потребує додаткової звірки.

Найбільш раннім серед зразків жанру дескриптивної епіграми, зафіксованих у фонді НБУВ, є серія з чотирьох різних віршів під зображенням Іоанна Дамаскіна, що увиразнює структуру видання Октоїха 1630 р. друкарні Львівського братства. Прикметно, що тексти епіграм, надруковані під чотирма однаковими гравюрами, розміщеними перед різними частинами видання, не повторюються. Їх зміст полягає у розкритті різних аспектів образу Іоанна Дамаскіна.

Широко цитованою в бібліографічних джерелах є чотирирядкова епіграма під фронтиспісною гравюрою із зображенням Каліста у Києво-Печерському виданні Євангелія учительного 1637 р. Цей текст можна вважати першим зразком жанру дескриптивної епіграми, створеним у межах київського осередку книговидавництва.

Тривалою популярністю серед львівських видавців користувалась чотирирядкова епіграма «Іоан Дамаскин, тепл всры поборитель» під фронтиспісним зображенням Іоанна Дамаскіна. Її було надруковано на звороті титулу Октоїха 1640 р. львівської друкарні Михайла Сльозки, повторно використано у виданні Тріоді Пісної 1666–1667 рр. цієї ж друкарні, а згодом включено до складу Ірмологіону 1700 р. друкарні при монастирі св. Юри.

Значного поширення жанр дескриптивної епіграми набуває в другій половині XVII ст. Найбільшу кількість дескриптивних віршів введено до структури видань друкарні Києво-Печерської лаври (у нашому матеріалі зафіксовано 68 віршів, з них 21 текст зазнав повторних перевидань). Першою великою серією дескриптивних віршів прикрашено гравюри Патерика Печерського 1661 р. (передруковані й у виданні 1678 р.).

Безпрецедентно багато дескриптивних віршів фіксуємо у виданнях Акафістів 1677 р. та 1693 р. Видання 1677 р. прикрашає 14 віршованих текстів під гравюрами на звороті титулів і перед структурними частинами (текстами акафістів, канонів та молитовного правила) книги. У виданні

⁵ В неповному примірнику Акафістів 1629 р. із фонду НБУВ відсутній аркуш із гравюрою.

1693 р. вміщено 12 віршів, причому жоден з них не повторює вірш під гравюрою з попереднього видання. Наприклад, вірш до зображення янгола-охоронця «Образ аггелскій зрю изображенный» вперше фіксуємо у виданні Акафістів 1677 р., а згодом – у перевиданнях 1706 р., 1709 р. і навіть у виданні Акафістів 1742 р. друкарні Львівського братства. При цьому в Акафістах 1693 р. під гравюрою з тим самим сюжетом використано інший віршований текст: «Ополчився Ангеле окрест человека».

Окремі вірші з Акафістів 1677 р. передруковувалися у виданнях Акафістів 1706 та 1709 р., а також у Акафістах Львівського братства 1742 р. Вірші з Акафістів 1693 р. зазнали менше перевидань. Лише два з них фіксуємо у виданні Акафістів 1699 р. друкарні Львівського братства, а вірш до гравюри з сюжетом Успіння повторено у Києво-Печерських Акафістах 1709 р. У Акафістах 1706 р. передруковано 11 віршованих текстів із видання 1677 р., але введено три нові тексти: 1) вірш під гравюрою св. Варварі, згодом передрукований у акафістах 1742 р. друкарні Львівського братства; 2) вірш печерським святым, передрукований у виданні 1709 р.; 3) вірш під зображенням Богородиці з немовлям, передрукований в акафістах 1709 р. та Канонах 1716 р. У Акафістах 1709 р. фіксуємо перевидання 9 дескриптивних віршів, з яких шість було вперше надруковано у виданні 1677 р., один у виданні 1693 р. і два – 1706 р.

У кириличних книгах першої половини XVIII ст. фіксуємо в основному передруки раніше виданих віршів. Однак, у виданнях цього періоду натрапляємо і на такі поезії, тексти яких нам раніше не зустрічалися. Найпізнішим серед них є багаторядковий вірш до сюжету молитви в Гетсиманському саду з Тріоді Цвітної 1747 р. та 14-рядковий вірш під гравюрою з зображенням царя Давида на звороті титулу Псалтиря 1750 р. У оформленні видань другої половини XVIII ст. вірші під книжковими гравюрами вже не застосовуються, але ця традиція продовжується у виданнях Західної України до кінця XVIII ст.

У книгах друкарні Львівського братства натрапляємо як на оригінальні вірші, так і на передруки дескриптивних віршів із киево-печерських видань. Тріодь Цвітну 1663 р. прикрашає вірш до гравюри Розп'яття, передрукований у виданні 1688 р. Різні вірші до гравюри із сюжетом Успіння як емблеми друкарні прикрашають зворот титульного аркуша видань Тріоді Пісної 1664 р., Апостола 1666 р. та 1696 р. Не зафіксований у виданнях попереднього періоду вірш до зображення царя Давида «Вознеси глас твой Сионе Царице» із видання Ірмологіону 1757 р. У виданні

Акафістів 1742 р. вміщено чотири вірші, три з яких передруковані з киево-печерського видання 1677 р., а один – із видання 1706 р.

У видавничій продукції друкарні Почаївської лаври традиція оздоблення книг дескриптивними віршами поширилася на другу половину XVIII ст. Кількісно найбільше дескриптивних віршів представлено у Молитвослові 1763 р. У неповному примірнику НБУВ (Кир.973) фіксуємо 11 віршів, що відкривають структурні частини видання: Утренняя, Час перший, час третій і т.д. І. Свенціцький виділяє в цьому виданні 9 віршів [9, № 356] і про таку ж кількість віршів говорить стосовно видання Молитвослова 1776 р. [9, № 360]. У повному примірнику Молитвослова 1793 р. із фондів НБУВ (Кир.1654п) вміщено п'ять віршів (стільки ж фіксує І. Свенціцький [9, № 363]). Два з цих віршів (перед акафістом Успіня та акафістом св. Миколаю) передруковані з киево-печерського видання Акафістів 1677 р. Зворот титулу перевидань Октоїху 1758 і 1774 рр. та Ірмологіону 1794 р. прикрашає зображення Іоанна Дамаскіна з двовіршем «Іоанну безвиннѣ рука отсѣченна».

Значний масив українських дескриптивних віршів, представлених у примірниках кириличних стародруків із фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дозволяє робити висновки про особливості та історію побутування цього жанру барокової поезії. Тематичне різноманіття дескриптивної поезії пов'язане із функцією вираження художньої структури книги ілюстративним компонентом. Вербально доповнюючи художній образ книжкової гравюри, вміщеної на звороті титульного аркуша, перед основним текстом видання чи його структурною частиною, дескриптивні вірші оспівують образ автора видання, молитовного адресата чи центральний образ тексту. Перші зразки жанру фіксуємо в окремих виданнях першої половини XVII ст. Найбільшого поширення жанр дескриптивних віршів набув у богослужбових виданнях друкарні Києво-Печерської лаври в останні десятиліття XVII – першій чверті XVIII ст. Створені в цей час дескриптивні вірші використовувались у львівських та почаївських виданнях XVIII ст. Разом з тим, почаївські богослужбові книги другої половини XVIII ст. прикрашено циклами оригінальних дескриптивних віршів, які не трапляються у виданнях попереднього періоду. У додатку до цієї статті подано перелік з 95 назв текстів дескриптивної поезії, надрукованої у складі українських кириличних стародруків, що представлені у фонді НБУВ. Зібраний матеріал, що може бути доповнений даними досліджень

примірників інших бібліотек, створить ґрунтовну бібліографічну базу для укладання антології української поезії, надрукованої у складі кириличних стародруків.

Додаток

Перелік назв описуваних віршів з українських кириличних видань XVII–XVIII ст. у фонді НБУВ

I. Трійця:

Живем, движемся, есмы в Троицной благодати. – Молитвослов: КПЛ, 1707.

Святий Дух:

Душе Святый, в огненных Языцех сходиши. – Полуустав: КПЛ, 1691;

Канони: КПЛ, 1697.

Излію на всяку плоть от Духа моего. – Акафісти: КПЛ 1677, 1706.

Христос:

Творення світу:

Зарю и слонце Боже, совершивый. – Акафісти: КПЛ 1677.

Се цар вѣков, Бог творецъ лѣт, благословляет. – Євангеліє: КПЛ 1697.

На руках Богородиці:

Неприкосновенный Бог на Рукахъ Дѣвици. – Акафісти: КПЛ, 1706, 1709;

Канони: КПЛ, 1716.

Навчання в храмі:

Учителей учащій Христе, Царю славы – Полуустав: КПЛ, 1691.

Молитва в гетсиманському саду:

Прежде страсти страждетъ Страстьъ страстей избавляяй. – Тріодь цвітна: КПЛ, 1747.

Страждання:

Во первый часъ молитва будетъ ти виновна. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Въ шестый же часъ умными смотрящи очима. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Поемѣй же утрени, возлюби безскверный. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Погнися апостольскимъ столамъ подражати. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Третяго достигши, моли Царя славы. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Розп'яття:

Агнца и Спаса Міру, на Крестѣ видящи – Акафісти: КПЛ 1663.

Болши над сію любовьъ небываетъ – Акафісти: КПЛ 1677, 1706; ЛБ 1742.

Древо Райское з плодомъ бяше смертоноснымъ. – Акафісти: КПЛ 1693; ЛБ 1699.

Зрю ты Владыко, рущѣ имуща простерты ⁶. – Молитвослов: ПЛ, 1793.

На Крестѣ терпиши Рук твоихъ Распятіє. – Тріодь Цвітна: КПЛ, 1702.

О Христе Царю вѣков, жизни началниче. – Тріодь Цвітна: ЛБ, 1663, 1688.

Посредѣ разбойников, о Христе висиши. – Акафісти: КПЛ 1693; ЛБ 1699.

Грѣбъ господній і Воскресіння:

Вечерно же поющи, разсуждай умилно. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Жизнь еси Христе, аще в гробѣ якъ мертвъ спиши. – Акафіст: КПЛ, 1693.

Приложи Повечеріє, несущи смиренну. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Свѣтъ еси Христе въ тму что входиши? – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706.

Свѣтъ из Гроба восіал еси Христе Боже. – Акафісти: КПЛ, 1693.

Свѣтомъ Воскресенія твоего из гроба. – Євангеліє: ЛСл, 1665.

Свѣтомъ из гроба твоего Воскресенія – Євангеліє: ЛБ, 1644, 1670.

Страшний Суд:

На мирномъ знаменіи судіє сѣдиши. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706, 1709.

Тебе, Христе Судію сѣдяща високо. – Акафісти: КПЛ, 1693.

Причастя:

Всяк хотяй тѣло и кровъ вкушати. – Акафісти: КПЛ, 1693.

На трапезу готову Христосъ призывает. – Службник: КПЛ, 1692.

Страшно на сію Тайну мнѣ грѣшну взираю. – Акафісти: КПЛ, 1693.

Тѣла і крове Христовы сила есть толика. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706.

Ядите рече Господь всѣмъ намъ Тѣло мое. – Діалогізмъ духовный: КПЛ, 1714.

II. Ангели:

Ко євреемъ пишуши языковъ учитель. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Кто яко Богъ? Міхаилъ съ полкамиъ крычаше. – Молитвослов: КПЛ, 1707.

Образъ аггелскій зрю изображенный. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706, 1709; ЛБ, 1742.

Ополчився Аггеле окрестъ челоука. – Акафісти: КПЛ, 1693.

III. Богородиця:

Благовіщення:

Зде то Деньъ Дневни глаголъ отригает. – Акафісти: КПЛ, 1677.

Духа Святаго Рѣка Дѣво въ тебе входить. – Канони: КПЛ, 1697, 1716.

Царская дщерь, царска мати. – Молитвослов: ПЛ, 1793.

Богородиця з немовлям:

День и ноцъ молишися Дѣво къ Богу и Сыну. – Канони: КПЛ, 1697.

Мати Слова, еже ты на рукахъ держиши. – Молитвослов: ПЛ, 1793.

⁶ Вірш віднесено до групи «Розп'яття», зважаючи на змістові особливості тексту, хоча зображення, яке він супроводжує, не містить сюжету Розп'яття.

Радости исполненна, о Божія мати. – Акафісти: КПЛ, 1693.
 На твой Пресвятый Образ Царице взыраю. – Канони: КПЛ, 1697.
 Параклиту нашедшу, Обрадованная. – Акафісти: КПЛ, 1677.
 Под Покров твой Царице, Отцы прибиґают. – Канони: КПЛ, 1697.
 Преподобныи Отцы блажат тя смиренно. – Канони: КПЛ, 1697.
 Пречистая Исуса на руку носящи. – Требник: КПЛ, 1652.
 Тебе Дѣво, Ангели в Небесном Сіонѣ. – Канони: КПЛ, 1697.
 Толкущу отверзется, Сынъ твой повѣдает. – Псалтир із тлумаченням: КПЛ, 1697.
 Тых Дѣвица со Сыном благословит руками. – Молитвослов: КПЛ, 1707.
 Яко zde Дѣво купно с Сыном стоиши. – Канони: КПЛ, 1697, 1716.

Страждання:
 Ащя бѣ голгофа, тысушь главѣ имѣла. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Успіня:
 Благо здѣ пречестному знаменію трвати. – Тріодь пісна: ЛБ, 1664.
 Въ рождѣствѣ чистотою дѣвства прославленна. – Псалтир із тлумаченням: КПЛ, 1697.
 Живота мати како умирает. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706, 1709; Молитвослов: ПЛ, 1793.
 Мати Живота, уже не в гробѣ лежиши. – Акафісти: КПЛ, 1693, 1709.
 Не умре, но спить сія Чистая Дѣвица. – Акафісти: КПЛ, 1693.
 О Владычицѣ къ небеси прешедшей. – Книга житій святых: КПЛ 1695.
 Сокровище дражайше не в землѣ но в небѣ. – Псалтир: КПЛ, 1690.
 Спящой Дѣвицѣ аки стражи приставленны. – Часослов: КПЛ, 1713.
 Чиста и по Рождествѣ пребывшая Дѣва. – Апостол: КПЛ, 1695, 1722; Євангеліє: КПЛ, 1697.
 Трон Бозский отходит до небесного трону. – Апостол: ЛБ, 1666.
 Сын от Дѣви рожденный, бывшу дѣвству цѣлу. – Апостол: ЛБ, 1696.
 Уснулаь Царице сном легким не ко смерти. – Молитвослов: КПЛ, 1707.
 Христу Царевы в руцѣ, дана в сей печати. – Патерик печерський: КПЛ, 1702.
 Яко в Рождествѣ Дѣвство Мати сохранила. – Тріодь Пісна: КПЛ, 1715.

IV. Святі
Апостоли:
 Имущи Христу въ день суда сосѣдѣти. – Молитвослов: ПЛ, 1763.

Всі святі:
 Друзи Божіи, вси святіи бысте. – Молитвослов: ПЛ, 1763.
 Тако святіи Христу Богу угодисте – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706, 1709; ЛБ, 1742.

Печерські святі:
 Ископасте Пещеры нетокмо руками. – Акафісти: КПЛ, 1706, 1709.

Св. Варвара:
 Троицкѣй узрѣвшая Свѣт трети окнами. – Акафісти: КПЛ, 1706; ЛБ, 1742.

Василій Великий:
 Достоино святителским саном украшенный. – Акафісти: КПЛ, 1693.
 Се Святитель Великий, се столп ест огненный. – Служебник: КПЛ, 1692.

Цар Давид:
 Да с Давидом пріимеши мзду многу. – Псалтир: КПЛ, 1690 р.
 Тихо кроткий царь Давид на гусях бряцает. – Новый Завіт і Псалтир: КПЛ, 1692 р.
 Во всѣх начинаных от Вышняго воли. – Псалтир: КПЛ, 1750.
 Вознеси глас твой Сіоне Царицѣ. – Ірмологіон: ЛБ, 1757.

Іоан Дамаскін:
 Вышнею благодатью въ сытость упоен. – Октоїх: ЛБ, 1630.
 Іоан Дамаскин съ Богом начиная. – Октоїх: ЛБ, 1630.
 Іоан Дамаскин от Отцев богословец. – Октоїх: ЛБ, 1630.
 Іоан Дамаскин цѣль душею святою. – Октоїх: ЛБ, 1630.
 Іоан Дамаскин, тепл вѣры поборитель. – Октоїх: ЛСл, 1640; Тріодь Пісна: ЛСл, 1666–1667; Ірмологіон: ЛЮр, 1700.
 Іоанну безвиннѣ рука отсѣченна. – Октоїх: ПЛ, 1758, 1774; Ірмологіон: ПЛ, 1794.

Іоан Золотоустий:
 Се Златоуст изрядный церкве украситель. – Служебник: КПЛ, 1692.

Іоан Хреститель:
 Гласом Покаяніє всѣмъ проповѣдавый. – Акафісти: КПЛ, 1693.
 Сей от Божія родися обѣта. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706.

Каліст:
 Пастырскій урядъ значне, Калистъ одправуєть. – Євангеліє учительне: КПЛ, 1637.

Св. Миколай:
 Мечем слова Божія ересь посѣкай. – Акафісти: КПЛ, 1693.

Се есть Иерарх Мирейскаго Града. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706, 1709; Молитвослов: ПЛ, 1793.

Святыи Отець Николa, от Бога почтенный – Служба Миколаю Чудотворцю: КПЛ, 1700.

Петро і Павло:

Почтоо Петре святыи, Ключ в твоей денници. – Акафісти: КПЛ, 1677, 1706, 1709.

Перехід Ізраїлю через Червоне море:

Ізраїльтяне егда в мори бѣста. – Псалтир: КПЛ, 1690.

Ізраїльтяне егда уз избыша. – Новий Завіт і Псалтир: КПЛ, 1692 р.

Умовні скорочення назви друкарні

КПЛ	–	друкарня Києво-Печерської лаври
ЛБ	–	друкарня львівського братства
ЛСл	–	львівська друкарня Михайла Сльозки
ЛЮр	–	львівська друкарня при монастирі св. Юра
ПЛ	–	друкарня Почаївського монастиря

Список бібліографічних посилань

1. Запаско Я. П. *Пам'ятки книжкового мистецтва* : каталог стародруків, виданих в Україні. Львів : Вища школа, 1981–1984.
2. Архиепископ Ігор (Ісиченко). *Історія української літератури: епоха Бароко XVII–XVIII ст.* : навчальний посібник для вузів. Львів; Київ; Харків: Святогорець, 2011. 567 с.
3. Колосова В. П. Функції віршів в українських стародруках кінця XVI – першої половини XVII ст. *Українське літературне барокко*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 144–155.
4. Крעותень В. І. *Вибрані праці*. Київ: Обереги, 1999. 344 с.
5. Крעותень В. І. *Становлення поетичних форм в українській літературі XVII ст.* : автореф. доктора філологічних наук. Київ, 1992. 68 с.
6. Курганова О. Українська геральдична поезія у кириличних виданнях із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 47. С. 146–162.
7. Миловидов А. И. *Описание славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ Виленской публичной библиотеки (1491 — 1800 гг.)*. Вильна : Типографія А. Г. Сыркина, 1908. 160 с.
8. Родосский А. *Описание старопечатных и церковно-славянских книгъ, хранящихся въ библиотекъ С.-Петербуржской духовной академіи*. Вып 1 : 1491–1700 г. вклуч. С.-Петербурзь : Типографія А. Катанскаго и Ко..., 1891. 448 с.
9. Свенцицкий И. С. *Каталог книгъ церковно-славянской печати*. Жовква :

Печатня оо. Василянъ, 1908. [5], 213 с.

10. *Украинские книги кирилловской печати XVI – XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в Гос. Б-ке СССР им. В. И. Ленина*. Вып. 2., Т. 1. Киевские издания 2-й половины XVII в. / Сост. А. А. Гусева, Т. Н. Каменева, И. М. Полонская. Москва : [б. и.], 1981. 322 с.: ил.

11. *Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст.* / упорядники В. П. Колосова, В. І. Крעותень. Київ: Наукова думка, 1978. 430 с.

12. Чижевський Д. *Українське літературне бароко* : Вибрані праці з давньої літератури. Київ: Обереги, 2003. 576 с.

References

1. Zapasko, Ya., Isaievych, Ya. (1981). *Pamiatky knyzhkovoho mystetstva : kataloh starodrukiv, vydanykh v Ukraini* [Monuments of book art. Catalogue of old-printed editions, published in Ukraine]. Lviv, Ukraine: Vyscha shkola. [In Ukrainian].
2. Archbishop, Ihor (Isichenko) (2011). *Istoriia ukrainiskoi literatury: epokha Baroko XVII-XVIII st.* [The history of Ukrainian literature: Baroque époque of 17-18th century]. Lviv; Kyiv ; Kharkiv, Ukraine: Sviatohorets. [In Ukrainian]
3. Kolosova, V. P. (1987). *Funktsii virshiv v ukrainskykh starodrukakh kintsia XVI - pershoi polovyny XVII st.* [The functions of poetry in Ukrainian old-printed editions of the end of 16 - the first part of 17 century]. In *Ukrainske literaturne barokko*. [Ukrainian literary Baroque]. (pp. 144-155). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
4. Krekoten, V. I. (1999). *Vybrani pratsi* [Selected works]. Kyiv, Ukraine: Oberehy. [In Ukrainian].
5. Krekoten, V. I. (1992). *Stanovlennia poetychnykh form v ukrainskii literaturi XVII st.* [Development of poetical forms in Ukrainian literature of 17 century]. (Extended abstract of Doctoral dissertation). Shevchenko Institute of literature, Academy of Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
6. Kurhanova, O. (2017). *Ukrainska heraldychna poeziia u kyrylychnykh vydanniakh iz fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Ukrainian heraldic poetry in Cyrillic old-printed editions from funds of Vernadsky National library of Ukraine]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of Vernadsky National library of Ukraine]. 47, 146-162. [In Ukrainian].
7. Milovidov, A. I. (1908). *Opisanie slaviano-russkikh staropechatnykh knig Vilenskoj publichnoy biblioteki (1491-1800 gg.)*. [Description of Slavonic-Rus old-printed books of Vilnius Public library (1491-1800)]. Vilna, Lithuania: Tipografia A. G. Syrkinia. [In Russian].
8. Rodoskii, A. (1891). *Opisanie staropechatnykh i tcerkovno-slavianskikh knig, khраниashchikhsia v bibliotekе S.-Peterburgskoi dukhovnoi akademii*. [Description of old-printed and Church-Slavonic editions, stored in Library of St. Petersburg Ecclesiastical

Academy]. (Iss. 1). S.-Peterburg, Russia: Tipografiia A. Katanskago i Ko. [In Russian].

9. Svetsytskyi, Y. S. (1908). *Kataloh knyh tserkovno-slavianskoi pechaty* [Catalogue of Church-Slavonic typeset books]. Zhovkva, Ukraine: Pechatnia oo. Vasyliian. [In Ukrainian].

10. Guseva, A. A., Kameneva T. N., Polonskaia I. M. (Comps.). (1981). *Ukrainskie knigi kirillovskoi pechati XVI-XVIII vv.: Katalog izdani, khraniashchikhsia v Gos. B-ke SSSR im. V. I. Lenina*. [Ukrainian Cyrillic typeset books of 16-18 th centuries: Catalogue of editions, stored in Lenin State Library of SSSR]. (Is. 2, Vol. 1). Moskva, Russia: [S. I.]. [In Russian].

11. Kolosova, V. P., Krekoten, V. I. (Comps.). (1978). *Ukrainska poezia. Kinets XVI – pochatok XVII st.* [Ukrainian poetry. The end of the 16th – the beginning of 17th century]. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].

12. Chyzhevskij, D. I. (2003) *Ukrainske literaturne baroko: vybrani pratsi z davnoi literatury* [Ukrainian literature baroque: selected works on old literature] Kyiv, Ukraine: Oberehy. [In Ukrainian].

Olena Kurhanova,

PhD (Philological), Research Associate, Vernadsky National Library of Ukraine

3, Holiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: olena.kurhanova@gmail.com

tel.: (044)288-13-85

Ukrainian Descriptive Poetry in Cyrillic Editions of 17–18th Century from the Funds of Vernadsky National Library of Ukraine

In the article poetry, which accompanies book engraving, found in copies of Cyrillic old-printed editions from funds of Vernadsky National library of Ukraine (VNLU), is revised. Such texts belong to the genre of «descriptive poetry», which was widely spread in the literature of Ukrainian Baroque. The aim of our research is to re-actualize unstudied Ukrainian descriptive poetry texts, preserved in VNLU. The analysis of existing bibliographic data evidences that funds of VNLU hold the majority of this genre samples. The 95 titles of descriptive poetry from VNLU funds were classified according to the addressee and presented in Addition 1 to this article. Collected material enables to study specific features and history of Ukrainian descriptive poetry. Its topical diversity is connected with the function of enhancement the artistic effect of book illustration. Being verbal addition to artistic image of book engraving, descriptive poetry is placed mainly on the backside of the title leaf, before the main text or the structural part of the edition. Such poetical texts glorify images of the author, prayer addressee or the central image of the book. According to its main addressee, descriptive poetry may be divided in four thematic groups: poems dedicated to 1) the Trinity; 2) Angels; 3) Virgin Mary; 4) Saints. First samples of the genre are fixed in editions of

the first part of 17th century. Descriptive poetry was frequently used in liturgical editions of Kyiv-Pechersk Lavra printing-house in last decades of 17th – first quarter of 18th century. Poetical texts, created at this time, were found also in Lviv and Pochaiv editions on 18th century. At the same time, Pochaiv liturgical editions of the second part of 18th century are decorated with the cycles of original descriptive verses that were not detected in previous editions. The texts from VNLU copies are valuable source for Ukrainian book poetry of 17–18th centuries anthology compilation.

Keywords: descriptive poetry, epigram, Baroque literature, Cyrillic old-printed editions, funds of VNLU.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.